

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Kai žmogus nemoka juoktis

Kokių žodžių nemėgsta dvasingais save laikantys žmonės?..

Mokesčiai, fiskalinis deficitas, marža, brokeris, draudimo agentas... Pastaruoju metu, įsisiūbavus prezidentinėms rinkimų kampanijoms, daugeliui alergiją sukelia žodis „bankininkas“ (tą esu patyrusi akivaizdžiai). Bankai daugeliui žmonių susiję su sąmokslu teorijomis ir grynųjų blogiu. Kaip ir kuo, jie paaiškinti negali. Bet žino. Nujaučia. Mikalda per sapną apreiškė.

O man jau kuris laikas kelia nerimą žodis „dvasingumas“. Visi asmenys, kurie jį nesaikinguai vartoja arba vartoja jį netinkamame kontekste – taip pat. Ypač kada jis susijęs daugiau su mirusiųjų, o ne gyvųjų poreikiais. Su paminklais, statulomis, vainikais, plytomis. O dvasingumas turėtų tiesiog ramiai liudyti savo prasmę, tarkim, kuklia auka gyvūnų prieigai ar savanorystė, ar paguoda liūdinčiajam, ar giedra šypsena, ar netgi skaudžia ironija. Ir savotiška užmarštimi, kai visų pirma reikia pamiršti save. Kiekvienas turėtų sau kartoti – nesu joks dvasingumo stebuklas, kad galėčiau mokyti kitus, teisti kitus, nurodinėti kitiems, drausti ir nesiklausyti.

Šitaip elgtis galime nebent su mirusiais, kuriems viskas vis vien. Šluoti žemę aplink jų paminklus, kaišioti į žemę klaikias plastiko gėles ar vazonus su apsnigtą Everestą primenančiomis chrizantemomis, žvakes su gaubtais, kurių gamintojai nusipelnė pragaro kančių už siaubingą kičą, o vartotojai – už gamtos teršimą. Ir uoliai šveisti užrašą ant granito – „Brangusis vyre, ilsėkis ramybėje, kol aš ateisiu. Žmona“. Kokia laimė, kai nujauti, kad jis jos nelauks. Jau bus išėjęs į kelionę, ir jai teks labai pasistengti, kad prisivytų.

Pseudodvasingoji mūsų valdžia šiandien taip elgiasi su savo tauta. Tiek prisiklausai nesąmonių ir melų – nuo hiperaktyvių vaikų auklėjimo vegetariška mityba iki naujojo superdvasingumo užgimimo Rytų šalėleje – kad išlaikyti blaivią galvą padeda galbūt tik ironija ir humoras, priešnuodžiai prieš įgimtą kai kurių Seimo narių oligofreniją. Humoro nesupranta ir su juo kovoja tik visiškai glušai – tą mūsų Seimo dauguma irgi jau seniai patvirtino. Tačiau kadangi jiems nė į galvą neateina, kad kova su humoru tik atskleidžia intelektualinę impotenciją, tai kovoja toliau.

O juk vienas iš pačių svarbiausių dvasingumo bruožų – mokėjimas juoktis. Jeigu kandidatas į prezidentus šneka lyg ir protingai, bet visada lyg dantų skausmo perkreiptu veidu ir kreivai šiepdamasis, tai man kelia pagrįstą įtarimą. Kad už jį nereikia balsuoti. Akivaizdus dvasingumo perteklius.

Jeigu kitas, linksmai išsišiepęs ir kvatodamas, mala populistinius niekus ir kartais iš to linksumo postipriai nusišneka, irgi nieko gero. Tai jau ne juokas – tai lengvabūdiškumas, o lengvabūdiškumas nieko bendro su humoru neturi.

Užtat jeigu žmogus skelbiasi esąs už tautą, tėvynę, žmogų ir dvasingumą, pažiūrėkite, ar jis moka juoktis. Ir koks yra jo juokas – kvailas, lengvabūdiškas, grubus, nelinksmas. Ar – santūrus, paprastas, nebūtinai verčiantis išsiviepti ir žvengti, o veikiau nusišypsoti akimis, pritariamai linkelti.

Tai labai svarbu.

Jan Miense Molenaer. Garsas. 1637, Mauritshuis

APIE HUMORĄ

*Mane nuo kūdikystės pašėlęs juokas ima,
nors dievo neprašiau
nei šitokio likimo, nei tokio pašaukimo.
Čia viskas paprasčiau.*

*Važiuoja dėdė dviračiu, aš jam į ratą – žabą.
Kvatoju už abu.
Ir dėdė man išaiškino, ką linksmas būdas žada,
minėtu jau žabu.*

*Bet kaipgi iškentėsi, jei vis kažkas pakirbina:
be atvangos jokios
muštinės – festivaliai – apvesdina – išskirdina –
valdausi, bet juokiuos.*

*Kada pasiaukuju ir pervargstu kaip Kristus
nuo poelgių kilnių, –
neprisega medalio, tik sako: „Humoristas!..
Nejuokintum žmonių!”*

*Ir vis dėlto norėčiau kaip nors įteisinti humorą,
nors daug su juo bėdos.
Be galo sveika juoktis – per juoką dažnas numirė.
Iš juoko – niekados.*

Vladas Šimkus

Renata Šerelytė

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Kai žmogus nemoka juoktis • **2-as psl.** Antanas Balašaitis. Nepriklausomos Lietuvos mokytojų likimai • **3-as psl.** Algis Vaškevičius. Kauno „Pienocentro“ rūmuose – architekto Vytauto Landsbergio-Žemkalnio archyvas • **4-as psl.** Ieva Marija Mendeikaitė. „Vilnius ir jo žmonės“ • **5-as psl.** Renata Šerelytė. „Tarp pilkų debesų“ – žinia pasauliui • **6-as psl.** Renata Šerelytė. Keisti ir baisūs, bet mirtingi (Naujos knygos) • **7-as psl.** Renata Šerelytė. Dramatiška ir spalvinga trijų kartų istorija • **8-as psl.** Kultūros kronika

Kitame numeryje: „Kaunas Photo“: malonios staigmenos • Jaunųjų kūrėjų debiutai

Redaguoja Renata Šerelytė renata.serelyte@gmail.com • Maketuoja Jonas Kuprys

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2018 m. suteikė 10 000 Eur paramą šeštadieniniam „Draugo“ priedui „Kultūra“, projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuviybės puoselėjimas pasaulyje“

Nepriklausomos Lietuvos mokytojų likimai

Antanas Balašaitis

Kultūros istorikas, ilgametis tautotyros žinių kaupėjas ir skleidėjas daktaras Kazys Račkauskas knygos „Nepriklausomos Lietuvos mokytojai“ (2018) prartarmėje rašo, kad istorikų manymu švietimas Lietuvoje buvo 1918–1940 metų vyriausybės vienas iš svarbiausių rūpesčių.

Po ilgų carinės Rusijos priespaudos, lietuviškos spaudos draudimo metų, atgavusi nepriklausomybę lietuvių visuomenė buvo mažaraštė: daug nemokančių skaityti, dar daugiau – rašyti. Todėl svarbu buvo rūpintis jaunimo švietimu. Steigiamojo seimo 1922 m. spalio 6 d. priimtas pradinio 4 skyrių mokslo įstatymas pradėtas palengva įgyvendinti ir pradinis mokslas 7–14 metų vaikams tapo privalomas. Rūpintis parengti mokytojų: tam steigiamos mokytojų seminarijos, mokytojų rengimo kursai. Pradėti leisti profesiniai žurnalai mokytojams: „Lietuvos mokykla“, „Švietimo darbas“, „Mokykla ir gyvenimas“.

XIX amžiaus pabaigoje buvo dvi rusiškos mokytojų seminarijos, veikusios nuo 1872 metų: Panevėžyje (tik stačiatikių jaunuoliams), rengusi mokytojus Vilniaus gubernijai, ir Veiveriuose – Suvalkų gubernijai. Jas turėjo pakeisti lietuviškos: Vilniuje (nuo 1918 m.), Kaune „Saulės“ švietimo draugijos (nuo 1918 m.), Šiauliuose (nuo 1920 m.), Kėdainiuose ir Tauragėje (nuo 1923 m.), suorganizuoti kelių mėnesių ar dvejų metų mokytojų rengimo kursai: Kupiškys, Joniškėlyje, Aukštadvaryje, Alytuje ir Utenoje.

Mokytojai dirbo mokyklose, kurios buvo steigiamos net erdvesnėse ūkininkų gryčiose. Pavyzdžiui, Obelių valsčiaus Ignotišio kaime 1923 m. ūkininkui statantis gryčią, buvo prašoma vieną galą pritaikyti mokyklai. Ten ji veikė iki 1960 metų. Per 30 vaikų mokė viena mokytoja. Vėliau buvo statomos modernios pradinės mokyklos ir gimnazijos. Straipsnio autorius gimnazijos mokslus ėjo 1939 m. Eržvilke pastatytoje 6 skyrių mokykloje.

Kazio Račausko knygoje pateiktos 505 (tik dešimtadalio) 1940 metų mokytojų biografijos iš Vilniaus krašto ir 26 apskričių. Biografijos su portretais atrinktos iš sovietinės švietimo ministerijos tendencingos 33 klausimų anketos atsakymų ir gyvenimo aprašymų, kurių buvo pareikalauta iš visų mokytojų. Tai buvo okupantų valdžios brutalus tardymas siekiant atrinkti tremtinus šeimas. Tokios dalios sulaukė 130 mokytojų šeimų, 47 žuvo lageriuose. Tokia šurpi statistika rodo raudonųjų išvaduočių tikrąjį veidą.

Mokytojų likimams taip pat skirta pedagogo ir žurnalisto Juliaus Norkevičiaus sudaryta 10 mokytojų atsiminimų knyga „Ešalonai į Rytus“ (1991). Tokiu pačiu pavadinimu vėliau buvo išleista Juozo Vaitkevičiaus sukauptas atsiminimų rinkinys. Represijas patyrę mokytojai minimi ir Rasos Paulavičienės knygoje „XX amžiaus Lietuvos mokytojai“ (1996). Per dvi dešimtis tremtinių mokytojų atsiminimų pateikta marijampoliečių pedagogų Danutės ir Zigmo Vidrinskių knygoje „Išplėsti iš Tėvynės delnų“ (2000).

Iš Račausko knygoje pateiktų biografijų krinčia į akis XX amžiaus šeimų didumas. Daugelis mokytojų buvo kilę iš 7 ar 8 vaikų šeimų. Jaudinanti Klemerskų šeimos iš Pušaloto valsčiaus istorija. Jonas (g. 1900 m.) iš 10 vaikų šeimos „...dar vaikas dirbdavau įvairius ūkio darbus. Ilgaus žiemos vakarais tėvas pramokė skaityti ir rašyti“. Toliau pasimokęs Panevėžio realinėje mokykloje ir 1919 m. Joniškėlyje baigęs 4 mėnesių mokytojų kursus, pradėjo mokytojauti. Dirbo Pumpėnuose, Šimonyse. Buvo apdovanotas Nepriklausomybės dešimtmečio medaliu ir Vytauto Didžiojo trečio laipsnio medaliu. Iš paskutinės darbovietės Subačiaus pradinės mokyklos vedėjas su žmona mokytoja Adele (iš 11 vaikų šeimos) ir dukra 1941 m. buvo ištremtas į Altajaus kraštą. Iš ten pabėgo, bet 1948 m. enkavėdistai susekė, kalino Šiauliuose ir Vilniuje, 1952 m. žuvo. Žmona Adelė tremtyje žuvo 1942 m. Tik duktė Regina grįžo į Lietuvą.

Jauniausia dvylikos vaikų šeimoje buvo iš Antemunio valsčiaus kilusi Natalija Geniušaitė-Pilienė (g. 1907 m.). Geniušų šeima išugdė 5 pedagogus. Marija, Natalija ir Petras mokytojavo, Aleksandras buvo Kauno apskrities mokyklų inspektorius, Jur-

Dešinėje – pramonininko Jansono namai, pastatyti 1903 m., kuriuose 1908–1915 m. veikė Biržų aukštesnioji (keturklasė) mokykla, 1917–1931 m. Biržų gimnazija (užėmė I ir III aukštus), nuo 1931 m. iki dabar – paštas. Fotografuota apie 1926 m. Nuotrauka iš Biržų krašto muziejaus archyvo

gis dirbo švietimo ministerijos suaugusiųjų švietimo valdyboje. Vyresnė sesuo pamokė Nataliją rusiškai skaityti ir rašyti. Prasidėjus karui šeima pasitraukė į Rusiją. 1918 m. grįžusi į Lietuvą, suskato mokytis lietuviškai. Pasimokiusi Kauno „Saulės“ ir Kėdainių mokytojų seminarijoje septyniolikmetė pradėjo mokytojauti. 10 metų dirbusi Krasnapolio pradinės mokyklos mokytojų šeimą 1941 m. ištremė. Mokytojas Jonas Pilius 1943 m. mirė Irkutsko lageryje. Natalija iš Altajaus krašto 1947 m. su dukra pabėgo. Po metų buvo vėl ištremta. Į Lietuvą grįžo tik 1959 m.

Būdingas ir Barboros Serapinienės (g. 1905 m.) gyvenimo kelias. Augo 8 vaikų šeimoje. Biografijoje rašė: „Iš mažens teko tėvams padėti įvairius žemės ūkio darbus dirbti ir mažesnius brolius bei seseris auginti. 9 metus turėdama įstojau į Raguvos pradžios mokyklą, kuri buvo už 6 km. Teko vaikščioti kiekvieną dieną.“. Pasimokiusi Raguvos vidurinėje mokykloje ir Ukmergės mokytojų kursuose 1928 m. pradėjo mokytojauti. Iš Balelių pradinės mokyklos (Taujėnų valsčiuje) Serapinienė su vaikais 1941 m. buvo ištremta į Altajaus kraštą. Mokytoja Praną Serapiną 1948 m. sušaudė Rešotų lageryje. Barbora su vaikais pabėgo į Lietuvą 1947 m. Jaunesnis Prano brolis Mikas ir sesuo Ona buvo mokytojai.

Iš gausių šeimų buvo ir daugiau po keletą mokytojų. Sasnavišio Juliaus Kavaliausko trys seserys Anelė Česnavičienė, Gražina ir Marija pasirinko mokytojo profesiją. Kauniškio Stasio Ivanausko seserys Regina ir Sofija buvo mokytojos. Marijampoliškio Pijaus Gurevičiaus iš 11 vaikų duktė Adelė, baigusi Marijampolės mokytojų seminariją, dvidešimtmetė pradėjo mokytojauti Ginteliškės pradinėje Platelių valsčiuje. Jos seserys Magdalena ir Ona irgi buvo mokytojos. Iš tiek pat 11 vaikų šeimos buvo Kudirkos Naumiesčio šaltkalvio Antano Zaleskio

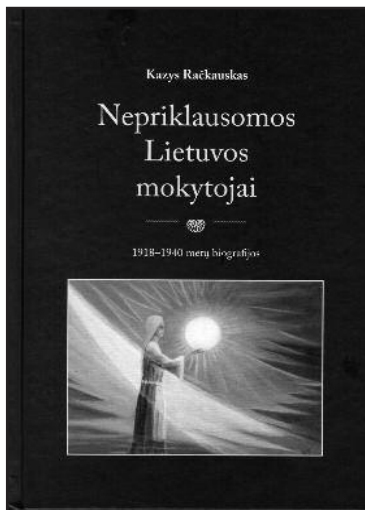
duktė Juzė Pranskevičienė. 1913 m. išlaikiusi egzaminus mokytojo teisėms, mokė Velaikių plačios apylinkės Utenos apskrityje vaikus iki 1956 metų. Jos seserys Emilija Kaunienė, Marytė Pėstininkienė ir Ona Svetlauskienė mokytojavo Kaune. Mokytojo Liuvdiko Vymerio iš Vištyčio sūnus Liudvikas (g. 1887 m.) pasirinko tėvo profesiją. 1908 m. baigęs Veiverių mokytojų seminariją mokytojavo Suvalkų apskrityje, karo metais – Rusijoje, o nuo 1920 m., mirus tėvui, užėmė jo vietą Vištyčio pradinėje. Čia pat mokytojavo ir jo žmona Alicija. Eugenijaus sesuo Erna mokytojavo Tauragėje, brolis Artūras Maskvoje.

Ne vieną iš tremties pabėgusių enkavėdistai susekdavo ir vėl ištremdavo. 1946 m. iš Komijos pabėgusi Nevarėnų mokytoja Kazį Brundzą po kurio laiko suėmė, kalino ir vėl ištremė į Komiją. Į Tėvynę grįžo tik 1962 m. Bronė Brundzienė 1947 m. su vaikais pabėgo, bet po poros metų vėl ištremė. Grįžo 1961 m. Mokytoja Vincė Šapokienė (g. 1899 m.) iš Altajaus krašto 1946 m. su trim vaikais pabėgo, bet 1950 m. vėl ištremė. Paleido tik 1957 m. Vincės vyras Jonas Šapoka 1940 m. mirė Rešotų lageryje.

Vargo mokyklos kelią ėjo dusetiškė mažžemių šeimos duktė Elena Šataitė-Mozūrienė (g. 1892

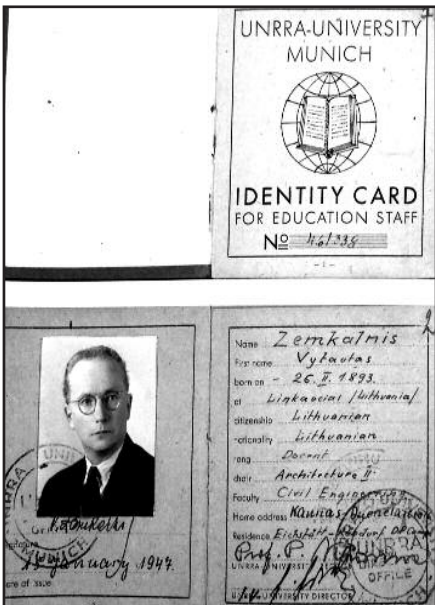
m.). Anksti mirus tėvui, našlė motina vargdama dūminėje pirkioje augino Eleną ir prie verpimo ratelio ją mokė skaityti. Vėliau leido pasimokyti rusiškai skaityti ir rašyti pas kaimo daraktorę. Dusetų gydytojos Gedminaitės remiama tris metus mokėsi Obelių žemės ūkio mokykloje. Pirmojo pasaulinio karo metais atsidūrė Mogiliovo gubernijoje. Ten dirbo ir lauko ir miško darbus, kad tik galėtų prasimaitinti. Vėliau vargais negalais tęsė mokslą Petrograde ir 1917 m. tapo mokytoja. Sugrįžusi į Lietuvą, 1918–1926 m. mokytojavo Dusetose. Vėliau persikėlė į Trakų apskritį ir 1940 m. anketą pildė būdama Kaišiadorių pradinės mokyklos mokytoja.

Nukelta į 8 psl.

Rietavo mokytojo Lauryno Ivinskio vardo pradžios mokykla minint Prezidento A. Smetonos 60 m. jubiliejų 1934 m. Nuotrauka iš Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejaus archyvo

Kauno „Pienocentro“ rūmuose – architekto Vytauto Landsbergio-Žemkalnio archyvas

Algis Vaškevičius

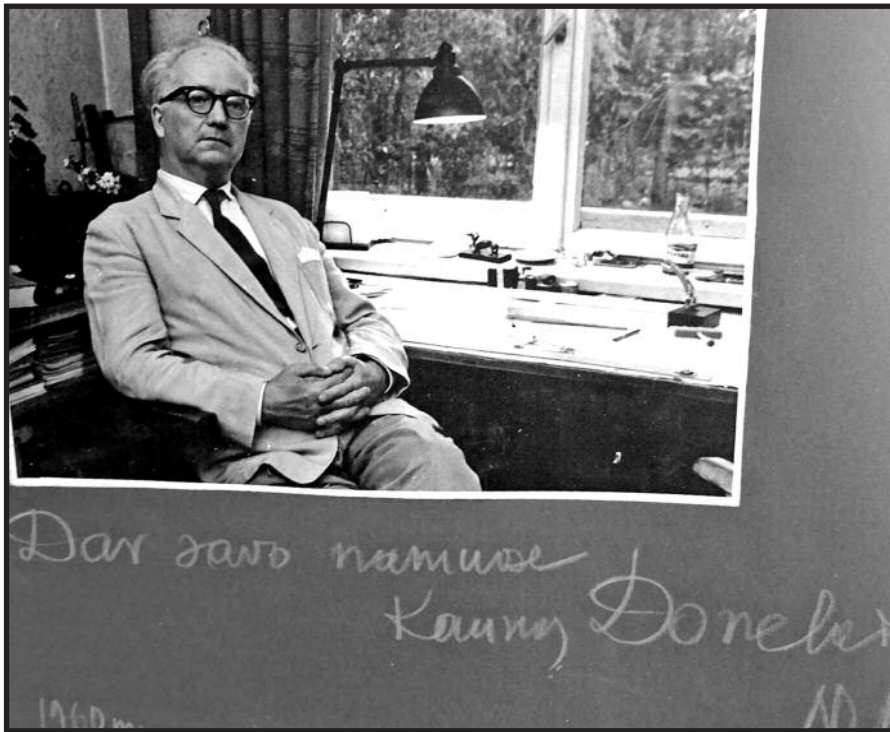
Šiais metais minimos 125-osios garsaus Lietuvos inžinieriaus architekto Vytauto Landsbergio-Žemkalnio (1893–1993) metinės. Ta proga neseniai Kaune, „Pienocentro“ rūmuose atidaryta paroda „Vytautas Landsbergis-Žemkalnis. Architekto archyvas“. Specialiai šiai parodai čia atkurta autentiška „Pienocentro“ rūmų trečio aukšto planinė struktūra – tai ir buvusi valdybos posėdžių salė, pasitarimų kambarys, ir pirmininko, technikos direktoriaus ir buhalterijos kabinetai. Šiose erdvėse galima pamatyti į 9 dalis suskirstytą garsaus architekto archyvą.

Šis archyvas yra saugomas Lietuvos literatūros ir meno archyve. Tai yra vienintelis išsamus architekto darbų rinkinys Lietuvoje – 1966 metais V. Landsbergis-Žemkalnis Lietuvos literatūros ir meno archyvui perdavė savo asmeninį darbų fondą – daugiau kaip 2 300 bylų. Architekto archyvas leidžia susipažinti su ištisa epocha per brėžinius, nuotraukas, laiškus, eskizus, raštus, raštelius ir dokumentus. Visa tai atskleidžia ir profesinius iššūkius, ir gyvenimą bei darbą istorinių lūžių aki-vaizdoje.

Romoje architektūrą studijavęs V. Landsbergis-Žemkalnis aktyviai dalyvavo modernizuojant 1918–1940 metų Kauno ir Lietuvos miestus ir miestelius, vadovavo 1939 m. atgauto Vilniaus pertvarkymui. Sovietinės okupacijos metais jis kūrė pokario išei-ijos architektūrines vizijas emigracijoje – nuo 1944 iki 1949 metų Vokietijoje, po to dar dešimtmetį – Australijoje. 1959 m. architektas sugrįžo į sovietinę Lietuvą ir čia išitraukė į architektūrinę veiklą iki pat Nepriklausomybės atgavimo 1990-aisiais. Jo kūryba apima ištisą moderniosios Lietuvos kūrimo šimtmetį.

V. Landsbergis-Žemkalnis laikomas ne tik žymiausiu ir produktyviausiu XX a. Lietuvos architektu – jis buvo ir urbanistas, kritikas, teoretikas, dėstytojas, aktyvus visuomenės veikėjas, paveldosaugininkas. Per ilgą savo gyvenimą architektas sukūrė daugybę pastatų, kurių galima rasti visos Lietuvos kampeliuose.

Parodai „Pienocentro“ rūmai pasirinkti taip pat neatsitiktinai – ši simbolinį laikotarpio tarp dviejų pasaulinių karų moderniosios architektūros pastatą 1931 m. suprojektavo

Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, talkinant Karoliui Reisonui. 1937 metais tarptautinėje parodoje Paryžiuje už šį darbą jis buvo apdovanotas garbės diplomu.

„Paroda daugeliui pažers staigmenų ir dar negirdėtų faktų apie V. Landsbergio-Žemkalnio gyvenimą ir kūrybą, – sakė parodą surengusio Lietuvos literatūros ir meno archyvo vadovas doc. dr. Juozapas Blažiūnas. – Viešai nedaug žinoma apie laikotarpį, kai architektas gyveno Australijoje. Tačiau šios šalies ambasados parkas Indijoje yra projektuotas ir įgyvendintas būtent jo.“

Jo nuomone, patys įdomiausi yra V. Landsbergio-Žemkalnio taip ir neįgyvendinti projektai, kuriuos kas nors užsakė, tačiau statiniai taip ir liko nepastatyti dėl finansinių priežasčių, pasikeitusios politinės situacijos arba dėl to, kad pasiūlytas pastatas tiesiog netiko užsakovui. Būtent šie dokumentai yra patys aktualiausi ir įdomiausi, kadangi atveria mums architekto vizijas, kurias kartais galime pavadinti netgi utopinėmis. Vis dėlto V. Landsbergis-Žemkalnis turėjo gana savitą ir laisvą braižą – tikrai vėliau, įgyvendinimo etape, artėjant prie konkretnių veiksmų, jo brėžiniai tapdavo labiau apčiuopiamu ir konkretizuotu dariniu.

V. Landsbergis-Žemkalnis aktyviai kūrė visais Lietuvos istorijai svarbiais XX amžiaus laikotarpiais. Parodoje galima pamatyti beveik tūkstantį eksponatų – originalų ir kopijų. Čia daug įdomių ir retų nuotraukų, atskleidžiančių ir asmeninį kūrėjo gyvenimą, jo šeimą.

Dar gana mažai yra žinoma apie laikotarpį, kai V. Landsbergis-Žemkalnis nuo 1949 iki 1959 metų gyveno ir kūrė Australijoje, kurioje atsidūrė paskui savo sūnų Gabrielių. Dabar jau žinoma, kad architektas projektavo ir Tasmanijos nacionalinį parką. Apie tai, kad jam teko projektuoti ir Australijos ambasados parką Indijoje, jau buvo šiek tiek žinoma, o parodoje galima pamatyti šių parkų eskizus.

Parodos rengėjai itin įdomiai pristatė laiko išklotinę – svarbiausius V. Landsbergio-Žemkalnio biografijos ir kūrybos momentus. Tai leidžia platesniame kontekste pažvelgti, kaip istorijos eigoje keitėsi architekto vaidmuo, darbo sąlygos ir architektūrinė kultūra.

Nemažai eksponatų galima išvysti buvusioje „Pienocentro“ valdybos posėdžių salėje. Penkių aukštų modernus pastatas tada buvo vadinamas dangoraižiu, nes buvo aukščiausias Laisvės alėjoje ir tapo Kauno simboliu. Rūmuose veikė įvairios įstaigos – parduotuvės, užkandinės, prašmatni brolių Muralių kirpykla, ketvirtajame ir penktajame aukštuose buvo įrengti prabangūs butai nuomai, o trečiąjį užėmė „Pienocentro“ administracinės patalpos.

Buvusiame bendrovės pasitarimų kambaryje eksponuojami architekto asmeninės aplinkos fragmentai iš 1893–1940 metų laikotarpio – dokumentai, šeimos nuotraukos, architektūros studijų Romoje (1923–1925) bei kelionių išpūdžių nuotrupos, kolegų ir bendradarbių ratas, kuris suformavo architekto braižą.

Produktyviausiam architektų kūrybos laikotarpiui prieš Antrąjį pasaulinį karą skirtas buvęs „Pienocentro“ valdybos pirmininko kabinetas. Nuo 1926 iki 1939 metų jis suprojektavo 5 mokyklas, 7 ligonines, 12 visuomeninių ir pramoninių pastatų, 16 bažnytinųjų objektų ir 40 gyvenamųjų namų, parengė kelių daugiabučių namų projektus.

1939 metų spalį V. Landsbergis-Žemkalnis pradėjo vyriausiojo inžinieriaus karjerą atgautame Vilniuje. Čia jo laukė didelio masto urbanistinės pertvarkos, apie Vilniaus ateitį jis daug rašė spaudoje, o kartu su kolegomis parengė savo didžiausią projektą – Vilniaus miesto generalinį planą.

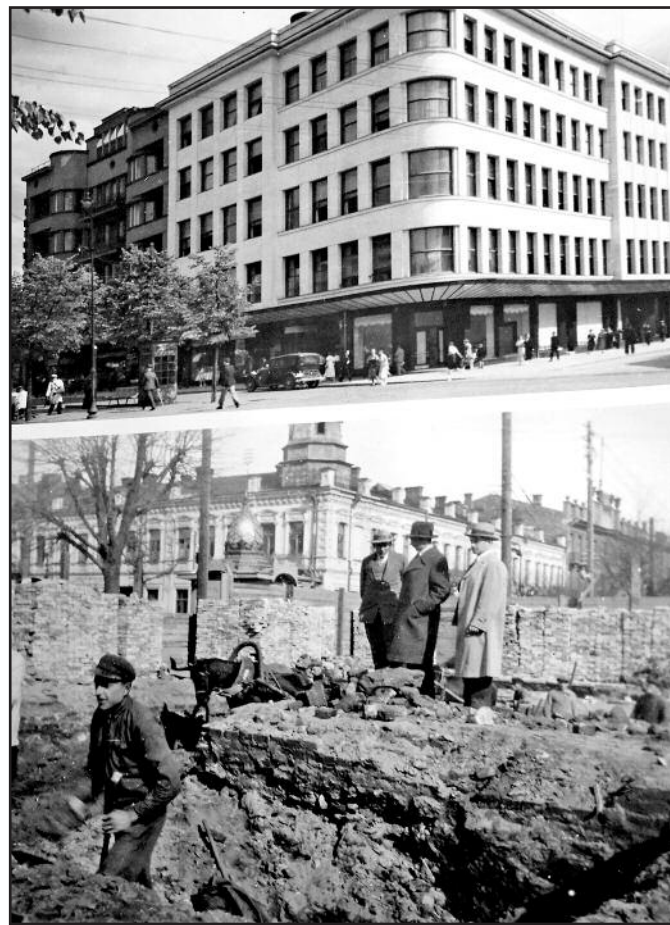
Buvusiose „Pienocentro“ buhal-

terijos patalpose eksponuojami dokumentai ir darbai, susiję su jo veikla emigracijoje. 1944 metais architektas išvyko iš Lietuvos gelbėdamas sūnų Gabrielių, pasibaigus karui liko Vokietijoje, DP stovykloje Bavarijoje, kur dėstė, projektavo, rašė dramas. Paskui sūnaus šeimą 1949-aisiais jis išvyko į Australiją, kūrė Melbourn mieste, išitraukė į lietuvių kultūrinę veiklą. Po dešimtmečio šioje šalyje apsisprendė grįžti į tėvynę.

Sovietinis laikotarpis architekto karjeroje buvo paženklintas neįgyvendintų projektų gausa, nors jis oficialiai buvo vertinamas, sulaukė ne vieno apdovanojimo. V. Landsbergis-Žemkalnis dirbo paminklų konservavimo institute Vilniuje ir Kaune, parašė daug straipsnių, laiškų, taip pat skundų paveldosaugos ir gamtosaugos temomis. Įdomu tai, kad jis sukūrė scenografiją Panevėžio dramos teatre legendinio režisieriaus Juozo Miltinio pastatytai Henriko Ibseno dramai „Heda Gabler“. Parodoje galima pamatyti nuotrauką, kurioje įamžinti J. Miltinis ir V. Landsbergis-Žemkalnis. Taip pat čia galima pamatyti filmuotą medžiagą iš Lietuvos televizijos archyvo, kurioje pats architektas pasakoja apie savo kūrybinį kelią.

Atgimimo metais V. Landsbergis-Žemkalnis aktyviai įsijungė į Sąjūdžio veiklą, sulaukė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1990-aisiais ir mirė, iškilmingai paminėjęs savo 100 metų jubiliejų 1993 metais. Jis palaidotas Petrašiūnų kapinėse.

Architektas susilaukė trijų vaikų – Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo pirmininko Vytauto

Parodoje apžvelgiamas garsaus architekto kūryba ir gyvenimo kelias. A. Vaškevičiaus nuotraukos

Landsbergio, taip pat Gabrieliaus Žemkalnio-Landsbergio ir dukros Alenos Landsbergytės-Karazijienės. Pastarųjų dviejų jau nėra tarp gyvųjų – Australijoje gyvenę G. Žemkalnis-Landsbergis mirė praėjusių metų gruodį, o dukra – šių metų gegužę.

Spalio mėnesį Lietuvos literatūros ir meno archyvo specialistų grupė iškeliauja į Australiją – planuojama pargabenti V. Landsbergio-Žemkalnio sūnaus Gabrieliaus ir dukters Alenos archyvus, kuriuose tikimasi rasti dar daug informacijos apie garsiojo jų tėvo architekto veiklą.

□

„Vilnius ir jo žmonės“

Ieva Marija Mendeikaitė

Spalio pradžioje į Vilniaus rotušę atkeliavo labai įdomi paroda – „Vilnius ir jo žmonės (tapyba)“. Paroda vyks iki lapkričio dešimtosios, apsilankymas joje nemokamas. Paroda skirta Vilniaus miestui, šiais metais mininčiam savo pirmojo paminėjimo 695-ąsias metines, ir 225-ajam Vilniaus dailės akademijos jubiliejui – 1793 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausioje mokykloje buvo įkurta Architektūros katedra, kuriai vadovavo profesorius Laurynas Gucevičius; nuo šios katedros savo gyvavimą pradėjo svarbiausioji aukštoji Lietuvos dailės mokykla.

Viena parodos dalis yra skirta Vilniaus ikonografijai, ją įkūnijantiems darbams iš Vilniaus dailės akademijos muziejaus rinkinių. Tad savaime suprantama, kad tai studentų (daugelis jų vėliau tapo žinomais menininkais) kūriniai – kursiniai ar diplominiai, praktikų metu sukurti darbai. Ši parodos dalis taip pat yra dvilypė, kadangi atrinkti darbai fiksuoja ne tik miesto, bet ir miestiečių gyvenimo akimirkas.

Kita parodos dalis yra skirta gyvajam lietuviškos tapybos klasikui – Mindaugui Skudučiui, šį spalį švenčiančiam savo septyniasdešimties metų jubiliejų. M. Skudutis laikomas miesto peizažo meistru. Taip pat jis ir portreto kūrėjas, kurio pagrindinis ir bene vienintelis pozuotojas – prieš kečius dešimtmečius aptiktas ir pamėgtas senasis Vilnius. Prieš aštuonerius metus, vasarą, daug valandų dailininkas praleido pastatų ansamblyje, turinčiame ilgą istorinę, baugią sovietinių ir pašaiپیą naujausių laikų reikšmę.

Jis paišė ir tapė buvusią Bokšto gatvės ligoninę, įrengtą dar po Pirmojo pasaulinio karo. XVI amžiuje čia buvo LDK kanclerio ir Vilniaus vaivados Alberto Goštauto rezidencija. Pokario laikais pastatų kompleksas virto Odos ir venerinių ligų ligonine. Šį objektą priglaidusią Bokšto gatvę šelmiai Vilniaus dailės instituto studentai sovietmečiu vadindavo „Triperstrasse“. Miestelėnams neprieinamą ligoninės pastatą neseniai įsigijo vienas turtingas užsienietis. M. Skudutis susipažino su pirkėju ir šis pasiūlė dailininkui įamžinti vidaus vaizdus, tokiu būdu paliekant prisiminimą apie dar vieną miesto kertę, iš kurios senasis Vilnius netrukus bus išguitas. Mat naujasis šeimininkas ketina viską nuo pamatų atnaujinti.

„Ligoninės kieme ‘pozuotojų’ buvo vos vienas kitas, o gatvėje jų pasitaikydavo kur kas daugiau. Tai juos irgi paišiau“, – sakė dailininkas. Užsienietis šeimininkas įdavė M. Skudučiui raktą, įleido į šešių metrų aukščio patalpą, ant kurios durų vis dar kybojo lentelė su užrašu „Direktor“. Šiame kabinete dailininkas galėjęs iš aukšto pažvelgti į Bokšto ligoninės vidines erdves, pasidairyti po artimiausius kiemus, mestelėti akį į Užupį. Kambarys tapo laikinąja jo dirbtuve. Susikaupti, pasak peizažo menininko, nebuvo lengva: apačioje vyko archeologiniai kasinėjimai, dūzgė technika, šūkavo darbininkai.

Menininkas nuo studijų laikų tapė Vilnių ir nesiliauja to daryti iki šiol. Būtent todėl antrasis rotušės salės aukštas yra skirtas vilnietiškaiai šio dailininko kūrybai. Kaip sako pats M. Skudutis, „įstojus į Dailės institutą, <...> man atrodė, kad vien akademinių užduočių nepakanka, kad pasidarytum geru dailininku, dėl to piešiau visur: institute, bendrabuty, mieste. Nuo tada ir išimylėjau Vilnių, buvo jis kitoks nei dabar, gerokai apleistas, bet dėl to tik

Mindaugas Skudutis. „Pavasaris protnamyje“

dar gražesnis dailininko akiai. Tada mieste kiemai buvo atviri visiems, nebuvo tvorų, grotų, tad būdavo galima įlįsti kur į ramų kampą ir tapyti, žmonių gatvėse tada buvo nedaug – ne taip kaip dabar, per dykinėtojus negali praeiti. Kadangi tapiau pagrinde iš natūros (tik užbaiginėdavau paveikslą dirbtuvė), tie miesto vaizdai padaryti vienu atokvėpiu, nes aplinkybės versdavo dirbti greitai, į paveikslus papuldavo ir žmonės, ir mašinos, kartais jie pradingdavo apatiniam dažų sluoksnyje, tada jų vietoje atsirasdavo kažkas kita”.

Mindaugo Skudučio kolegos apie jo darbus atsiliepia taip: „Praėjo Europos kultūros sostinės metai. Ne vienas dailininkas tuo laiku pasijuto esąs nedideliu didelio įvykio varžteliu, iliustruojančiu kažkokias tiesas. O čia, kartu su tekstine medžiaga ir jam būdinga menine kalba, Mindaugas imasi paveldo išsaugojimo misijos. Tai vienintelis tikras ir normalus tapybos projektas, kuris atitinka kultūros sostinės esmę“, – šmaikščiai pakomentavo parodos autoriaus bičiulis, tapytojas Gintaras Palemonas Janonis. Kitas kolega – Romualdas Kunca, kuris, kaip ir M. Skudutis, dirba Užupyje, pasidžiaugė: „Visi senamiesčio namai, tiltai M. Skudučio nutapyti. Kas mane džiugina? Štai žiūriu ir žinau, kad man jau jų tapyti nereikės.”

Ir iš tikrųjų, Mindaugas Skudutis, nors ir žinomas klasikais, Vilniaus tapybos legenda, tačiau rotušėje esanti jo paroda ne tik leis prisiminti, kuo šis vardas nusipelnė tokio titulo, tačiau ir supažindins ne

vieną lankytoją su juo dar artimiau, leis pažinti jį per jo darbus. Jo tapytos Vilniaus vietos daugeliui gali pasirodyti neatpažįstamos, kadangi autorius sugeba jas perteikti iš tokios savotiškos perspektyvos, kad tas vietas gali jausti matantis pirmą kartą, nors šalia ten gyvenai visą gyvenimą.

Mano atveju toks buvo „Pavasaris protnamyje“ darbo pavaizdavimas. Visą gyvenimą gyvenusi šalia garsiojo „Vasaros 5“ beprotnamio niekuomet neįsivaizdavau, kad jame gyvenančius ligonius galima atvaizduoti tokius nelaimingus, baugius, beveik kaip Edvardo Muncho „Šauksmas“ paveiksle vaizduojamus persigandusius, pasimetusius ir ateivius primenančius praeivius. O seselės – tykančios už medžių, kraupiai šokančios patekėjus mėnuliui, beveik demoniškai pavaizduotos kaip tos vietos karalienės ir valdovės.

O gal tiesiog labai nelaimingos ir vietos nerandančios sielos? Na, menas tuo ir yra gražus, kad yra subjektyvus ir jį suvokti galima iš daugelio perspektyvų, tačiau pamatyti kaip jį suvokia Mindaugas Skudutis – privalu ir naudinga.

□

BALZEKO LIETUVIŲ KULTŪROS MUZIEJUS

Lapkričio 30 d., penktadienį, 7 val. v.

Lietuvos tautodailininkės Valerijos Nagienės siuvinėtų paveikslų parodos atidarymas.

Gruodžio 1 d., šeštadienį, 10 val. r.

Kalėdinių ornamentų iš šiaudelių gaminimo pamoka, kuriai vadovaus menininkai Don Astras ir jo žmona Kathy. Pamokos kaina 25 dol., (muziejaus nariams – 17 dol.).

6500 S. Pulaski Rd., Chicago, IL 60629 • tel. 773-582-6500 • www.balzekasmuseum.org

Atskleisti lietuvių tautos istoriją visam pasauliui – toks buvo filmo „Tarp pilkų debesų“ tikslas, kurio ėmėsi filmo komanda. Premjeros Lietuvoje metu romano autorė Rūta Šepetys, filmo režisierius Marius Markevičius, aktorė Lisa Loven Kongsli, filmo prodiuseris Žilvinas Naujokas bei scenaristas Ben York Jones pasakojo apie filmo gamybos užkulsius, jausmus, sunkumus ir džiaugsmus beveik šešerius metus kuriant filmą. Romano autorė R. Šepetys prisipažino jautusi labai didelę atsakomybę, nes jos tikslas buvo ne tik pasidalinti tremties istorija, bet ir parodyti jos autentiškumą, ir labai džiaugėsi, kad sulaukė tokio didelio palaikymo iš lietuvių.

Elenos Vilkės vaidmenį filme atlikusi aktorė Lisa Loven Kongsli sakė, kad „buvo labai sunku vaidinti, kai žinai, kad visa tai iš tikrųjų vyko. Nors nuo filmavimų praėjo dveji metai, man vis dar sunku apie tai kalbėti. Šis vaidmuo man labai svarbus”.

Filmo prodiuseris Žilvinas Naujokas pasakojo, kad komanda su šiuo filmu dirbo daugiau nei penkerius metus ir džiaugiasi, kad prie jo kūrybos prisidėjo profesionalai iš viso pasaulio. Pasak prodiuserio, net nebuvo abejonių, kokia kalba bus statomas filmas, nes jį pateikti reikėjo ta kalba, kokia ir parašytas romanas, ir kad filmą pamatytų kuo daugiau žmonių visame pasaulyje.

Filmą režisavęs Marius Markevičius prisipažino, kad po išankstinės premjeros, kurioje filmą žiūrėjo žmonės, išgyvenę tremtį, netramdė jausmų. „Kai sėdėjau šalia žmonių, kurie tai patyrė, jaučiau jų ašaras, po filmo supratau, kad reikia kelias minutes tiesiog patylėti ir pagalvoti”, – sakė režisierius. Vienas svarbiausių uždavinių buvo parodyti, kad net žiauriausiomis sąlygomis turi likti vilties ir meilės. Pagrindinė herojė Lina, pasak M. Markevičiaus, yra Lietuvos istorijos simbolis, nes yra tokia pat nepalaužiama.

Parengta pagal kinfo.lt

„Tarp pilkų debesų“ – žinia pasauliui

Renata Šerelytė

Jeiigu dar pridėtume svarbių Lietuvos politikų ir visuomenės veikėjų, o taip pat ir didelės dalies paprastų žmonių (na, tų, kurie nesigilina į kino dramaturgijos dalykus) nuomones ir išpūdžius, atrodytų, kad filmas „Tarp pilkų debesų“ turėtų skinti laurus ir pagyras. Nes buvo gražu. Visi žiūrėdami verkė. Netramdė emocijų. Nes tema labai jautri ir skausminga.

Be abejonės – tema tokia. Ir žmonės, kurie patyrė tremtį, šį filmą žiūrėdami, tikrai verkė. Nes prisiminė tai, ką buvo patys išgyvenę. Tai, kas buvo taip tikra, kad joks pasaulio žiūrovas to neišvertų. Šis filmas buvo tų išgyvenimų priminimas. Juk kiekvienam iš mūsų užtenka kokia smulkmenėlė priminti įvykusį skaudų įvykį, kad susigraudintume.

O kas daugiau?

Dėl istorinio autentiškumo kyla pagrįstų abejonių, ir šio filmo kino kalbos priemonės tai akivaizdžiai liudija. Pvz., 1941 m. dalis užrašų Kaune – lietuviški, dalis – angliški. Ir Sibiras tikrai neatrodo kaip Kuršių nerija. Žinoma, žiūrovui užsieniečiui tai nesvarbu. Svarbu, kaip pabrėžė filmo komanda ir jiems paantrino daugelis įžymių žiūrovų, nešti žinią pasauliui apie lietuvių tautos trėmimus, pasiekiant kuo platesnę auditoriją.

Na, o plačiau auditorijai, kaip seniai žinoma, reikia kuo paprastesnės žinutės. Taigi tokia strategija ir buvo pasirinkta, ir, regis, galbūt ir bus paveiki. Nes iš paskirų žmonių atsiliepimų teko girdėti, kad filmas yra puikus, geras, jaudinantis.

Bet kadangi meno funkcija – ne žinučių nešimas, o estetiškas poveikis, man įdomiau, ką galvoja kritiškiau nusiteikę žmonės, turintys kom-

Kadrai iš kino filmo „Tarp pilkų debesų“

petencijos ir patirties. Todėl tarp drungnų pagyrų spaudoje įsiminė 15min. žurnalistės Monikos Gimbutaitės straipsnis „Tarp pilkų debesų”: apie istorijos pamokas ir nepavykusias Lietuvos įvaizdžio kampanijas” (jį galima perskaityti internete). Kalbėdama apie šį filmą kaip komunikacijos ir įvaizdžio formavimo įrankį, žurnalistė pabrėžia ir šleivokai pasirinktas kino kalbos priemones, ir neišradingą linijinį pasakojimą, ir akivaizdų filmo dramaturgijos

paprastumą visose siužetinėse plotmėse, ir emocinio poveikumo stoką: nėra nei personažų plėtotės, nei dramaturginio augimo, nei kulminacijos.

Taigi jeiigu žiūrėsime į filmą kaip į žinutę, viskas, sakytum, gerai. Bet jeiigu bandytume analizuoti jį kaip meno kūrinį – kažgi ar kas nustebintų. Takoskyra labai aiški. O jeiugu įsigilintume į tai, kas iš tiesų yra autentiška ir istorinė sąmonė, beliktų priartinti Monikai Gimbutaitei, teigiančiai, kad „Istorijos supratimas – tiek individualus, tiek kinematografinis – yra ilgas ir varginantis darbas, nukreiptas pirmiausia į vidų, o ne išorę”.

Pabaigai – pora komentarų, savaip iliustruojančių istorijos autentikos supratimą.

„Tarp pilkų debesų” žiūrovas: „O, tai baisu. Aš nieko nežinojau. Reiks pasidomėti, gilintis...”

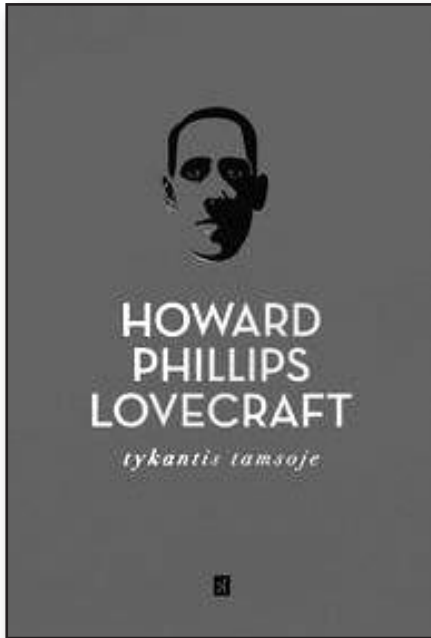
Dalios Grinkevičiūtės „Lietuviai prie Laptevų jūros” knygos skaitytoja, jauna vokiečių: „Perskaičiau ir esu sukręsta. Po šios knygos aš niekada nebebūsiu tokia, kokia buvau...”

Skirtis man čia atrodo esminė. Ir būtent žodžiuose – „nebebūsiu tokia, kokia buvau”, nes kitų žmonių kančia įkvėpė mane būti geresne, kilnesne, galbūt – pasiaukojančia. Ar „Tarp pilkų debesų” skirta tokia misija, ar ne, laikas parodys. Ir visgi būtų gaila, jeiugu šis filmas būtų tik trumpalaikis emocinis dirgiklis, neskatinantis domėtis giliau, plačiau, profesionaliau.

Veikiausiai daug tai daryti ketinančių neatsiras, nes autentiška istorija yra tokia sunki ir žiauri, kad gilintis į ją reikia beveik nežmogiškos drąsos. O įkūnyti tai meno kalba – genijaus darbas. Demokratija tuo ir nuostabi, kad genijų joje nėra. □

Keisti ir baisūs, bet mirtingi

Renata Šerelytė

Howard Phillips Lovecraft. „Tykantis tamsoje“. Sudarė Marius Burokas ir Paulius Jevsejevas. Iš anglų kalbos vertė Marius Burokas, Paulius Jevsejevas, Virginija Mickienė ir Andrius Kunčina. V.: „Kitos knygos“, 2018.

Howardo Phillipso Lovecrafta pavadė atmintyje įstrigo senokai – pirmuosius į lietuvių kalbą versius jo apsakymus skaičiau iliustruotame mėnesiniame, 1991 m. pradėtame leisti žurnale „Taip ir ne“. Katedros aikštėje stovėdavo nedidelis autobusiukas, kuriame pardavinėdavo šį žurnalą. Atsimenu, prie jo nusidriekdavo nemaža eilė, nes, išlindus iš sovietinio išalo, tokie leidiniai buvo egzotiška naujiena (populiarumą liudija ir skaičiai: 1991 m. „Taip ir ne“ tiražas siekė 50 000 egz., 1993 m. – 20 000 egz.). Šiame žurnale ir perskaičiau garsųjį H. P. Lovecrafta „Skaliką“ – ko gero, vieną geriausių jo apsakymų.

1993 m. „Vagos“ leidykla išleido anglosaksų rašytojų apsakymų rinktinę „Antikvaro pasakojimai apie vaiduklius ir kitos šiurpios istorijos“ (sudarė Kęstutis Šidiškis). Joje publikuoti trys H. P. Lovecrafta apsakymai – „Piktasis dvasininkas“, „Skalikas“ ir „Pibodžių palikimas“. Į rinktinę pakliuvo ir didelę įtaką H. P. Lovecraftui turėjusių Algernono Blackwoodo ir Ambrose'o Bierce'o kūrinių.

Tačiau išsamios rašytojo kūrybos rinktinės reikėjo ilgokai palaukti. Geriau vėliau negu niekada, bet vis tiek apmaudu, nes tai, ką H. P. Lovecrafta *weird fiction* įkvėpė, jau seniai virto literatūros, meno ir popkultūros istorija. Ko vertos prozininko kūrybos sąsajos su kinu: R. Scotto „Svetimas“ (Alien), atrodo, įkvėptas H. P. Lovecrafta apsakos „Kthulhu šauksmas“. Galima sielvartauti, kad esame amžinai paskutiniai Europos pagonys ir vis atsilieiname nuo raštingų šalių, bet galime ir džiaugtis skaitydami tikrą siaubo klasiką, išsiskiriančią iš šiuolaikinių siaubo rašytojų-gamybininkų kūrinių.

H. P. Lovecrafta kūryba nėra skirta maloniai praleisti laikui, nes per daug niūri, tačiau nėra skirta ir gąsdinti, nes per daug asmeniška, autentiška, net savitiškai ilgesinga. Niūrus, tamsus, beviltiškas autoriaus pasaulis įtraukia ir užburia; nori nenori, bet susimąstai apie tokias būties di-

mensijas, apie kurias vengiama ne tik šnekėti, bet ir mąstyti. Nes pasijuntama nesaugiai: iš po kojų išspiriamas pagrindas, kurį mėgstame vadinti žmogiškuoju pasitikėjimu, užtikrintumu, sveiku protu. Sveiko proto H. P. Lovecrafta pasaulyje nedaug, nors juo visur liguistai bandoma remtis (tai liudija gausios išnašos ir pastabos, nurodančios įvairius šaltinius, autorius, įvykius). Šis aspektas, sakytčiau, gąsdina labiau nei vien ezoterinių kapų paslapčių ir atgyjančių pabaisų pilnas tekstas – tvirta, netgi sausoka H. P. Lovecrafta prozinė tekstūra pripildoma niūrios poetinės magijos.

Tematiniu požiūriu „Tykantis tamsoje“, išskyrus kelis apsakymus, gana vientisas ir koncentruotas. Dominuojanti tema – žmogaus susidūrimas su absoliučiu nežmogiškumu, kuris ir kelia didžiausią siaubą. Šis nežmogiškumas, be abejonės, dažniausiai nežemiškos kilmės, tolimas ir svetimas.

Kai kuriuose apsakymuose nemenuka Edgaro Alano Poe, kurį H. P. Lovecrafta godžiai skaitė, įtaka. Ap sakyme „Dagonas“ pasakojama apie pabėgusį iš laivo jūreivį, kuris atsiduria keistoje, klaikioje, sapniškoje vietoje ir ten susitinka su baisia būtybe („Milžiniškas, panašus į Polifemą ir keliantis pasišlykštėjimą, it iš kosmariškų sapnų atklydusi pabaisa (...)“, p. 17). Siužetas ir kai kurios detalės (sapniškosios vietos aprašymas, juodi jūros vandenys, žmogų apimantis siaubas) primena E. A. Poe apsakymą „Rankraštis, rastas butelyje“. H. P. Lovecrafta apsakymas „Vėsus oras“ atrodo paveiktas E. A. Poe kūriniu „Tiesa apie tai, kas nutiko ponui Valdemarui“. A. E. Poe buvo linkęs žavėtis tuo metu visuomeniniam gyvenimui, mokslui ir kultūrai įtaką dariusiais pseudomoksiais (mesmerizmu, gyvūnų magnetizmu) ir tai atsispindėjo daugelyje jo kūrinių. Ne išimtis ir H. P. Lovecraftas, kurio „Vėsus oras“ – duoklė populiariai gyvenimo po mirties temai, įvilkta, žinoma, į šiurpulingą atmosferą ir siaubą. Abiejų autorių apsakymų pabaigos gana panašios, liūdnos ir baisios, niekais paverčiančios pakilią citatą apie valią ir sąmoningumą, kurie neva turėtų būti stipresni „net už organinę gyvybę“ (p. 39).

Manau, apsakymas „Skalikas“ – H. P. Lovecrafta vizitinė kortelė. Tekstas labiau primena ne apsakymą, o baladę, kurioje ataidi fatališko blogio sugundytos, trokštančios išsivaduoti, bet jau pasmerktos žmogaus sielos šauksmas. Tai vienas iš nedaugelio rašytojo kūrinių, kuriame žmogaus pasirinkimą būti rafinuotu kapų plėšiku lemia sąmoninga valia. Geruoju nesibaigia, bet argi to reikėtų tikėtis.

Panaši apsakymo „Pikmeno modelis“ idėja: dailininkas taip įtaigiai tapo siaubingas, pasišlykštėtinąs pabaisas, kad paveikslus ištverti gali ne kiekvieno žiūrovo akys. Vėliau paaiškėja, jog visos nutapytos pabaisos tikros – pasakotojas randa nuotrauką, kurioje Pikmenas nufotografavęs vieną iš savo modelių. Kodėl dailininkas tai daro, jeigu žiūrovus nuo tokių meno kūrinių apima isterija, jei žmogaus sąmonė jų nepriima, jei estetikos supratimas iškreipiamas, o moralės kriterijai neveikia – sunku pasakyti.

Galbūt dėl paties meno. Tokio, kokį ji suvokia dailininkas. Arba tai savotiška priklausomybė – kaip „Skaliko“ veikėjai, menininkas mėgaujasi savo iškrypimais, nors giliai širdyje žino, kad tai siaubinga.

Ilgas apsakymas „Spalva iš kosmoso“ primena mokslinę fantastiką: iš kosmoso atklydęs meteoritas nukrenta niekuo dėto fermerio žemėje ir jame esanti mįslinga gyvybės forma sunaikina visą ūkį: žmones, gyvulius, augalus, netgi žemę. H. P. Lovecraftas neskubėdamas fiksuoja šio žemės lopinėlio žūtį pamažu augindamas įtampą ir pasitelkdamas išpūdingas detales (kūrinyje vaizduojamas pragaištingas šulinys labai primena Ray'aus Bradbury'o apsakymą „Sielų šulinys“, kuriame Marso šulinys surija astronautų sielas). Kaip ir būdinga H. P. Lovecraftui, bejėgiai ne tik žūčiai pasmerkti fermos gyventojai, bet ir nieko patarti negalintys mokslininkai, ir vietos šerifas, ir apylinkių gyventojai. „Spalva iš kosmoso“ – tipiškas katastrofizmo tematikos kūrinys, kuriame viskas nulemta iš anksto.

Išpūdingiausios, geriausiai *weird fiction* literatūros meistro esmę ir prigimtį išreiškiančios yra rinktinėje skelbiamos keturios apsakos: „Kthulhu šauksmas“, „Tas, kuris šnabždėjo tamsoje“, „Beprotybės vir-

Tamsos žmogus ir siaubo literatūros klasikas H. Ph. Lovecraftas

šukalnės“ ir „Už laiko ribų“. Visų jų moto galėtų būti A. Blackwoodo žodžiai, kuriuos H. P. Lovecraftas pateikia apsakos „Kthulhu šauksmas“ įžangoje: „Gali būti, kad tos didžiosios jėgos ar būtybės išliko (...) kad išliko neįtikėtinais tolimas laikotarpis, kai (...) sąmonė galbūt igydavo tokius pavidalus ir formas, kurie buvo jau seniai pasitraukę tuo metu, kai Žemę užplūdo sparčiai besivystanti žmonija (...) tų formų fragmentišką atminimą išsaugojo tik poezija ir legendos – ten jos vadinamos dievais, pabaisomis, įvairiausių rūšių ir skirtingos kilmės mitinėmis būtybėmis...“

Citata iliustruoja H. P. Lovecrafta apsakų pobūdį: nežmogiškumas rodomas pasitelkiant tautosakos, etnologijos, mitų, religinių kultūrų ir įvairių autorių – istorinių veikėjų, menininkų, filosofų, tyrinėtojų ir mokslininkų – tyrinėjimus bei kūrinius. Jie gana rimti ir jų gausa patiklesniam skaitytojui gali kelti įspūdį, kad visa tai gali būti tiesa. (Žinant, kuo žmonės tiki, tai visai nebūtų keista.)

Tiesą pasakius, šiek tiek trikdō sąvoka „absoliutus nežmogiškumas“,

ypač pirmasis sąvokos dėmuo, nes visose minėtose apysakose H. P. Lovecrafta sukurtos būtybės žmogui artimos tuo, kad yra fizinės: turi kūną, apdovanotos fiziniais pojūčiais, jų elgsenos modelis kartais gana žmogiškas arba net gyvuliškas (Kthulhu, atsi-budęs iš tūkstantmečio miego, pirmiausia užsimano papietauti ir suėda keletą jūreivių). Kita vertus, šios būtybės yra fizinės, todėl peršasi išvada, kad ir mirtingos. Jų gebėjimas kuriam laikui užsikonservuoti kaip grybų sporoms ir anabiozės būsenos išbūti daugybę laiko – visai natūralus. Biologiškai pagrįstas netgi būtybių atsinaujinimas: kalmaro-grifo-varliagyvio hibridas Kthulhu, perrėžtas laivo pusiau, sugeba skubiai regeneruotis. Kiti veikėjai – mįslingos būtybės iš žvaigždžių ir kitų planetų, dėl tam tikrų tikslų laikinai ar visam laikui įsikūrusios Žemėje, – irgi nėra amžini. Tačiau mirdamos jos savo smegenis ir pojūčius perkelia į kitus kūnus.

Nežmogiškumą pirmiausia reikėtų sieti su išvaizda – baisia, keista, šokiruojančia. Svetima žmogaus akiai. Kita, kitokia išorė susijus su pavojumi, grėsme, perspėjimu. Su tuo, ko žmogaus protas negeba suprasti, paaiškinti. Kitokia ne tik nežmogiškų būtybių išvaizda, bet ir jų kuriama kultūra, tikslai, egzistencijos prasmė.

„Beprotybės viršukalnėse“ patei-

kiamas ateivių iš žvaigždžių, neatmenamais laikais įkūrusių Antarktidos gelmėse koloniją, miesto architektūros aprašymas. Iš lėktuvo žvelgiantiems žmonėms miestas pasirodo kaip mirażas, vaizdas, kuriuo gali abejoti, laikyti jį netikru, fikciniu, sapnišku („(...) žmogui neregėtos ir net neįsivaizduojamos architektūros miestas, kurio didžiulės juodų it naktis mūrų sankaupos įkūnijo siaubingą pasityčiojimą iš geometrijos dėsnų (...)“, p. 241). Bet kai žmonės nusileidžia tyrinėti miesto į požemius, į gelmes, jis tampa ne tik apčiuopiamas, realus, bet ir siaubingas būtent dėl savo realumo: „(...) visi aplinkui esantys kontūrai, matmenys, proporcijos, papuošimai ir visos kitos šito šventvagiško senovinio statinio architektūrinės detalės laikė paslėpę kažką giliai svetima žmogaus prigimčiai“ (p. 267).

Svetimumas žmogaus prigimčiai itin vaizdžiai atsiskleis vėlesnėje mokslinėje fantastikoje, tarkim, Stanislawo Lemo „Solitaryje“. S. Lemo okeanas panašus į požeminį H. P. Lo-

Atkelta iš 6 psl.

vecrafto Antarktidos miestą, skiriasi tik tuo, kad okeanas gyvas ir aktyvus, formuojantis pavidalus, kurių reikšmės ir tikslingumo žmogaus protas neįstengia suvokti. Kita vertus, „Be-protybės viršukalnėse“ pavaizduoti šogotai – iš laštelinio audinio išauginta pigi darbo jėga, pastačiusi didingąjį požeminį miestą, tačiau vėliau sukilusi prieš savo šeimininkus ir juos sunaikinusi – išpūdingi ne tik kaip vaizduotės padarai, bet, atsižvelgiant į vietoje nestovintį mokslą, įmanomi ir realybėje. Šita įmanomybė juos daro dar baisesnius.

Išskyrus „Kthulhu šauksmą“, visose trijose apysakose autorius bando suvokti nežmogiškumą, suprasti jo esmę, o tam neužtenka vien keistos ir baisios išvaizdos – reikia įsigilinti ir į tai, kas vadinama siela, dvasia. H. P. Lovecrafta vaizduojami Didieji Senieji (iš žvaigždžių atkeliavusios būtybės) yra itin aukštos civilizacijos atstovai ir primena Stepheno Spielbergo „Dirbtinio intelekto“ ateivius. Bet pastarieji, palyginus su Senaisiais, gerokai kilnesni ir nesavanau-diškesni, be to, tyrinėja žmonių civilizacijos likučius, o Senieji viešpatuoja Žemėje, kurioje žmonių nėra ir dar milijonus metų nebus. Susidūrus su Laiku kaip fatališka, negailestinga dimensija, kurioje žmogaus gyvybė ir netgi žmonijos egzistavimas – tik trumputis pokštas, darosi iš tiesų neįmanoma. Kalbėti apie sielą, dvasią, tikėjimą, amžinybę tampa sunku, gal net neįmanoma.

Tačiau galima nusijuokti – juokas, beje, gerai gydo nuo visokios niūrasties – ir pasakyti sau: taip, esu mirtingas, menkas, trumpalaikis, bet aš esu žmogus, ir tai šį tą reiškia. Todėl su šypsena galima žvelgti ir į žodžius, kad H. P. Lovecrafta tekstai –,tarsi skiepai nuo egocentrizmo“. Nes tiems, kam tokių „skiepų“ reikia, šie nepadės. O kiti galbūt turi išsiugdę natūralų imunitetą. Nežmogiškumas ir kitų pasaulių būtybės yra daug platesnė tema, kad būtų galima ją koncentruoti tik į tamsiąją, fatališkąją, katastrofiškąją pusę. Netgi kosmosas nebūtinai turi būti nepažinomas, šaltas, baisus, priešiškas. Negi mes tiek daug apie jį žinome, kad galėtume susidaryti nekintančią nuomonę?

Tamsieji H. P. Lovecrafta kūriniai atskleidžia vieną būties ir metafizikos pusę, priversdami pajusti žmogaus trapumą ir laikinumą, kosmoso šaltį ir negailestingą nežmogiško proto valią. Jie gana įtaigūs, kad silpnusių nervų skaitytojas porą naktų neužmigtų, o galbūt net patikėtų, jog tikrai buvo organizuota ekspedicija į Antarktidą tyrinėti požeminio ateivių miesto ir tyrinėtojai nežinia nuo ko išprotėjo. Todėl prieš rinkimus ar kitas akcijas, kur reikia ne tik sveikos nuovokos, bet ir sveiko pašaipumo, patarčiau H. P. Lovecrafta neskaityti – labai sustiprės nuotaika, vadinama „kur nusirito pasaulis“, ir tai atsilieps rinkimų rezultatams. O mūsų Seime tų ateivių iš kosmoso, nenutuokiančių apie paprasto žmogaus gyvenimą ir poreikius, jau ir taip gana.

Pabaigoje pridursiu, kad pasižiaugus pagaliau pasirodžiusia H. P. Lovecrafta rinktine, norėtusi kada nors sulaukti ir Montague'o Rhodeso Jameso, ir A. Bierce'o, ir A. Blackwoodo rinktinių, kurios paskatintų atidžiau pažvelgti į aplinkui plytintį įdomų žmogiškąjį pasaulį. Ir išbandytų skaitytojų nervus. Kaip be šito.

Literatūra ir menas, 2018.10.12

DRAMATIŠKA IR SPALVINGA TRIJŲ KARTŲ ISTORIJA

Rašytoja ir vertėja Laima Vincė

Renata Šerelytė

Poetė, rašytoja, vertėja Laima Vincė - Sruoginis gimė JAV lietuvių šeimoje. Jos tėvelis buvo karo pabėgėlis, mama - prieškarinės Lietuvos konsulo Niujorke Aniceto Simučio duklė. Pirmą kartą Laima Vincė atvažiavo į Lietuvą 1982-aisiais, būdama šešiolikos. Ji yra baigusi anglų ir vokiečių literatūrą Rutgerso universitete, apgynusi kūrybinio rašymo magistro laipsnį Niujorko Kolumbijos universitete. Lietuvos rašytojų sąjungos narė ir vertėja, už savo kūrybą pelniusi ne vieną Amerikos valstybinį apdovanojimą. Šiandien ji Pekine dėsto anglų literatūrą ir kūrybinį rašymą bei rašo knygas – L. Vincė sukūrė ne vieną grožinės literatūros kūrinių apie Lietuvą.

Savo romaną „Tai ne mano dangus“ (*This is not my Sky*) Laima Vincė pristatė ir Lietuvoje, Kaune ir Vilniuje. Itin jaukus ir paprastas buvo vilniškis pristatymas, kuriame teko dalyvauti ir šių eilučių autorei. Knygos pristatymo vakaras vyko pačioje Vilniaus širdyje – netoli Katedros, Gedimino prospekte esančiame „Vagos“ knygyne „Draugystė“, maloniai kvepiančiame kava. Susirinko mielas būrelis klausytojų, tarp kurių – ir bičiuliai, ir leidyklos atstovai, ir smalsūs prašalaičiai, atsitiktinai užklydę (viena tokia „atsitiktinė“ moteris buvo regimai susidomėjusi renginiu, autore ir knyga). Renginį vedė Laimos mokinė, jos vedamų kūrybinio rašymo užsiėmimų dalyvė psichologė Genovaitė Petronienė; ne veltui renginio metu buvo tiek dėmesio skirta psichologijai, žinoma, labiausiai – moterų, nes apie stiprias ir ryžtingas, o tuo pačiu – ir trapias moteris bylojo ir pristatomas romanas.

„Tai ne mano dangus“ – jautrus pasakojimas apie trijų kartų moterų gyvenimo istoriją, besidriekiančią nuo pokario Lietuvos iki New Yorko. „Dauguma jaudinančiomis istorijomis pasidalinusių žmonių – holokausto, tremties ir partizanų kovų paliestos moterys; su jomis mane sieja ypatingas ryšys. Nors neteko išgyventi tokių sukrečiančių įvykių, man buvo svarbu

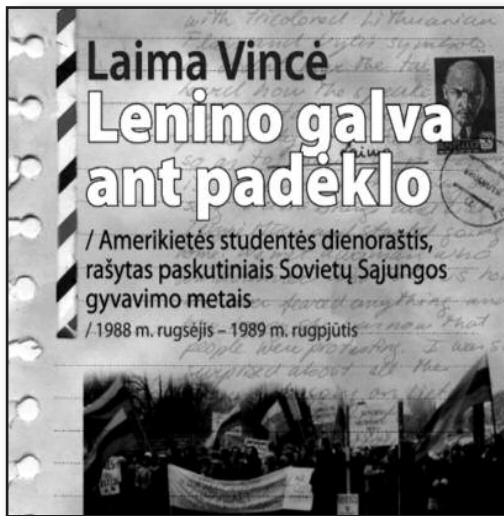

Laimos Vincės knygos, pasirodžiusios lietuvių kalba

pažinti ir atvaizduoti vidinę žmogaus būseną, kai jis yra priverstas gyventi nuolatinėje baimėje ir prievartoje. Ši knyga – tarsi balansas tarp tikrų istorinių faktų ir juos išreiškiančių herojų, atspindinčių visą laikmečio skausmą,” – sakė L. Vincė.

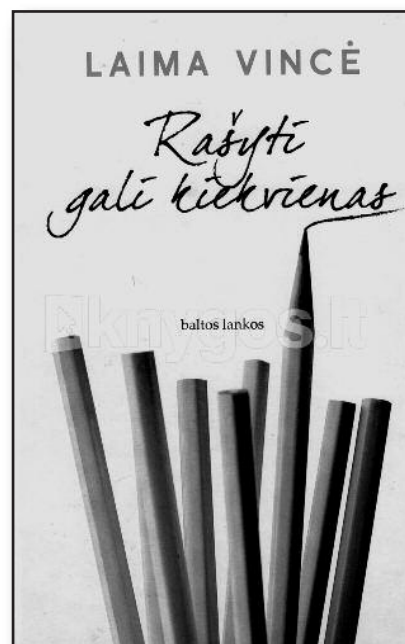
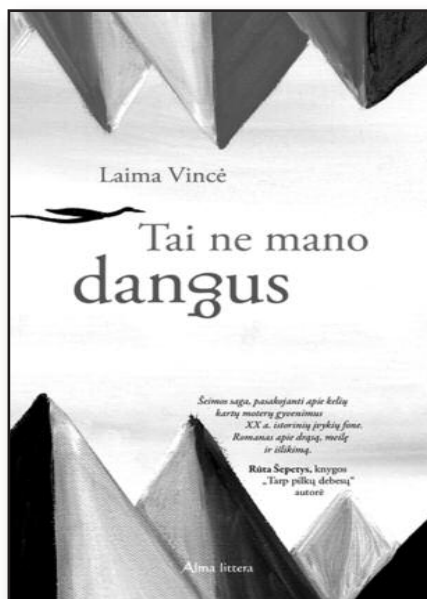
Siužetas užgriebia ir partizaninio pasipriešinimo laikotarpį. Knygos puslapiuose – ne tik šiame negailestingame fronte kovoję vyrai, bet ir moterys. Pagrindinė herojė – dvylikametė Marija. Okupacija iš jaunos merginos atima abu tėvus ir nubloškia ją į Lenkiją, iš ten – į Jungtines Amerikos Valstijas, į turtingo emigranto glėbį. Regis, ji galėtų būti laiminga, bet... praeitis užkerta jai kelią į laimingą gyvenimą.

„Marija – skaudžiausių XX a. lietuvių tautos nelaimių simbolis. Ji pa-

tiria prievartą, skausmą, tampa bebalse ir be savo vietos visuomenėje. Vienintelė jos viltis – tikėjimas, palaikantis dvasios stiprybę”, – sakė autorė.

Jausmai ir išgyventi gyvenimo potyriai itin svarbūs Laimos Vincės knygos veikėjams. Galbūt tuos potyrius tiksliau įvardyti kaip traumas, kurios griauja žmogaus gyvenimą, ir nors mes gyvename potrauminėje visuomenėje ir nesamės tas patirtas traumas ir toliau, bet... reikia jų neperduoti kitiems. Reikia sustoti, – teigė autorė, kalbėdama apie savo kūrinių.

Svarbu suprasti, kad to meto moterų vidinės problemos ir išgyvenimai aktualūs ir šiandien, ypač lygybės paieškos ir vietos užsitikrinimas visuomenėje. Reikia būti stiprioms ir pasitikėti savimi – tokia žinią skaitytojoms siunčia romano „Tai ne mano dangus“ autorė.

Renginy dalyvavęs rašytojas Antanas Šileika pagyrė Laimą už tiksliai ir autentiškai atvaizduotą pokario Amerikos atmosferą, kurioje būta visko – ir liūdesio, ir kovos už save, ir džiaugsmo, ir ironijos, ir pilnatvės. Žinoma, ir to meto realijų – bytnikų eros atšvaitų; narkotikų, laisvos nevaržomos meilės, netikėtai atsiradusio AIDS. (Man taip ir padvelkė J. Keruaco romano „Kelyje“ dvasia). Matyt, šios dvasios būta ir Laimos romane, bet veikiau angliškame variante, nes lietuviškame, orientuojantis į skaitytojų auditoriją, kai kurios smarkesnės erotinės scenos pakoreguotos ar net visai išimtos.

Skubu nuraminti – lietuviškasis variantas skirtas ne puritonams, o romantikams. O būtent tokie ir turėtų būti Laimos romano skaitytojai, kurie knygoje atras ne tik daug detalių ir įvykių, primenančių jiems brangų prabėgusį laiką, bet ir aktualių, skaudžių dalykų ir žmogiškų problemų, būdingų visiems amžiams.

Beje, autorė prisipažino, kad bręsta mintis rašyti romano tęsinį; jis užgriebtų nesenus mūsų istorijos įvykius, kuriuos dar mena gausybė liudininkų ir kurie daugeliui skaudžiai įsirėžę į atmintį. Taigi skaitytojų laukia – net neabejoju – dar viena stiprių moterų gyvenimo epopėja. □

MOKYTOJŲ LIKIMAI

Atkelta iš 2 psl.

Įdomi vieno seniausių Račkausko knygoje aprašyto mokytojo istorija. 1872 m. gimęs šimoniškis Viktoras Kavaliūnas paaugęs piemenavo. Šeimoje buvo 6 vaikai. Būdamas 17 metų per vieną žiemą baigė Šimonių pradinę mokyklą. 1896 m. pėsčias ėjo į Vilnių gauti darbą ir tęsti mokslą. Darbo negavo. Po metų iš Mažeikių geležinkelio stoties ėjo į Plungę pas kunigaikštį Oginskį, tikėdamasis pašalpos mokytis. „Ir ten nieko negavęs, vėl pėsčias grįžau atgal. Kadangi ant kelio vietomis dar buvo sniego, o aš ėjau basas, tai žemaitis važiuodamas pro mane sakė: Vaks iš proto išei ir nepavežėjo (reta išimtis iš tradicijos pėsčią pakeleivį pavežėti A.B.). Iš Mažeikių nuvažiau važiuoti į Liepoją ir pradėjau mokytis“ – taip prisiminė savo duobėtą kelią į mokslą 1940 m. gyvenimo aprašyme. Po tarnybos rusų kariuomenėje mokėsi Tbilisijje, norėdamas gauti atestatą ir stoti į universitetą, bet prasidėjus karui vėl atsidūrė kariuomenėje. Grįžęs į Lietuvą 1918 m. baigė 3 mėnesių mokytojų kursus Kupiškyje ir pradėjo mokytojauti. 1940 m. buvo Kupiškio pradinės mokyklos mokytojas.

Vienmetis buvo ir iš Pakuonio valsčiaus kilęs Povilas Garmus. 1897 m. baigęs Veiverių mokytojų seminariją, buvo paskirtas į Liubavo guberniją. Už lietuviškos spaudos platinimą 1899 m. kalinamas. Aštuoneta metų dirbdamas Amerikoje pramoko raidžių rinkėjo amato. 1912 m. grįžo į Lietuvą ir mokytojavo Prienuose.

Trečias vienmetis iš Gižų valsčiaus Antanas Čerkauskas iš 6 vaikų šeimos. Pas kaimo daraktorių išmoko lietuviškai skaityti. 1890 m. baigė Veiverių mokytojų seminariją ir paskirtas į Lomžos guberniją. Prasidėjus karui atsidūrė Mogeliovo gubernijoje. Iš ten „1925 m. išsiilgęs tėvynės Lietuvos ir esant tuo metu Sovietų Rusijoje sunkiai materialinei padėčiai birželio 28 d. grįžau į Lietuvą“ (p. 327). Dirbo Seinų apskrities Gailionių pradinėje, Kruonio valsčiaus Anglininkų pradinėje mokykloje.

Dauguma to meto pedagogų buvo ne tik geri auklėtojai, bet ir patriotai. Varėniškis Juozas Čenkus (g. 1905 m. septynių vaikų šeimoje) baigęs Aukštadvario mokytojų rengimo kursus 1927 m. Biografijoje rašė „...buvau paskirtas į tamsų užkampį (Panošiškių kaimą Onušio valsčiuje). Apylinkės gyventojai kalbėjo lenkiškai ir tik keli mokėjo pasirašyti. Mokyklos butas buvo blogas, nes reikėjo gyventi su šeimnininko šeima, o klasė buvo atitverta lentų siena“ (p. 326). Mokytojas uoliai dirbo: suorganizavo kursus suaugusiems ir per dvejus metus išmokė sodiečius skaityti ir rašyti. Pats kūrė veikaliukus ir rengė vaidinimus, išleido dvi knygeles. 1941 m. buvo išvežtas į Rešotų lagerį ir po dvejų metų mirė. Žmona su dviem sūnumis ištremta į Altajaus kraštą. Krekenaviškis mokytojas Mykolas Antanaitis, gimęs 1883 m. septynių vaikų šeimoje, baigęs Kauno „Saulės“ mokytojų seminariją, dirbo jos pavyzdinėje mokykloje. 1930 m. savo gimtajame Orelių kaime pastatydino mokyklą ir joje dirbo. Apdovanotas Nepriklausomybės dešimtmečio medaliu ir LDK Gedimino IV laipsnio ordinu. Buvo nevedęs, globojo mirusio brolio ir brolienės 8 vaikus,

rūpinosi jų mokymu.

Alytiškis Motiejus Ražanskas (1890–1981), baigęs Ūdrijos pradinę mokyklą, devynerius metus daraktoriavo jos apylinkėse. 1918 m. po dvejų metų mokytojų kursų 15 metų dirbo Dubėnų pradinėje mokykloje, o nuo 1935 m. paskirtas Kurnėnų pradinės mokyklos vedėju. Čia rūpinosi išeivio JAV verslininko Lauryno Radziukyno (1880–1960) savo tėviškei padovanotos modernios mokyklos statyba ir įrengimu. Naujoje mokykloje 1936 metais mokėsi 51 mokinys. Jos vedėjas Ražanskas buvo apdovanotas Nepriklausomybės dešimtmečio medaliu ir Vytauto Didžiojo ordino II laipsnio medaliu už Kurnėnų mokyklos statybą. 1952 m. mokykla išaugo į septynmetę. 1992 m. buvo pavadinta Lauryno Radziukyno vardu. 1996 metais šešiasdešimtmetį paminėjusi mokykla 2008 m. buvo uždaryta – neliko mokinių. Duomenys apie šią mokyklą pateikti iš joje dirbusios pedagogės Antaninos Urmanavičienės knygelės „Kurnėnų Lauryno Radziukyno mokyklai 60“ (1996) ir interneto. Tokia gaudi Lietuvos kaimo realybė.

Keletas mokytojų reiškėsi ir kraštotyroje. Obelietė Eleonora Ravickienė Klaipėdos pedagoginio instituto auklėtinė (1937) dirbo Kuršėnuose. Po karo daug metų mokytojavo Plungėje. „Ji išvaikščiojo nuošaliausius mūsų rajono kampelius, užrašė daugybę pasakojimų ir surinko nemažai vertingos medžiagos – knygų, dokumentų, nuotraukų – apie istorinę ir kultūrinę mūsų krašto praeitį, žymius žmones“, – rašė pratarinėje jos bibliografijos (1996) sudarytoja S. Šliuozienė.

Emilija Šukytė-Juzulėnienė iš Kurklių parapijos 1929 m. baigusi Panevėžio mokytojų seminariją dvidešimtmetė pedagogė buvo paskirta Subačiaus valsčiaus Gelažių pradinės mokyklos vedėja. Po studijų Žemės ūkio akademijoje kviečiama grįžo į Panevėžio mokytojų seminariją, vadovavo būsimų mokytojų praktikai. Bendravo su tautotyros specialistais Petru Būtėnu, Jurgiu Elisonu ir įsitraukė į šią veiklą. Jau būdama garbaus amžiaus dalijosi savo patirtimi ir buvo apdovanota medaliu Už nuopelnus Lietuvai.

Buvo mokytojų ir kūrėjų, rašančių ir periodinę ir profesinę spaudą. Alantiškis Antanas Kryžanauskas Skudutiškio pradinės mokyklos vedėjas parašė dramą apie lietuvių kovas su lenkais 1920 m. „Nebaigtas žygis“ (1936). Sovietinių okupantų 1941 m. ištremtas į Rešotų lagerį, o žmona su anyta ir šešuru ištremti į Altajaus kraštą. Klaipėdos pedagoginio instituto auklėtinis vabalninkietis Leonardas Žitkevičius (1914–1945) išleido du eilėraščių rinkinius vaikams. Mokytojavo Trakų apskrities mokyklose, karo metais dirbo valstybinėje knygų leidykloje, Kauno radiofone. Dalyvavo antinaciniame pasipriešinime, 1944 m. pasitraukė į Vakarus, mirė Niujorke. Eiles kūrė ir Būdviečių pradinės (Tauragės apskr.) mokytojas Vladas Šlaitas (1920–1995) spausdino „Mokslo dienų“ žurnale. 1943 m. mobilizuotas į nacių kariuomenę, po karo gyveno pabėgėlių stovyklose Vokietijoje. Persikėlęs į Angliją, dirbo fabrikuose. Išleido tris poezijos knygas, paskutinė „Be gimtojo medžio“ (1962).

Iš Plokščių valsčiaus kilęs šeštas vaikas iš dešimties Konstantinas Ba-

jerčius (g. 1903 m.) studijuodamas Vytauto Didžiojo universitete lietuvių kalbą ir pedagogiką dirbo Žaslių, Žiežmarių pradinėse mokyklose, o studijas baigęs 1940 m. dirbo Alytaus mokytojų seminarijoje. Mokytojas užrašinėjo tarmių žodžius didžiajam lietuvių kalbos žodynui. Bendradarbiavo vaikų žurnaluose „Saulutė“ ir „Žiburėlis“, ir kituose laikraščiuose. Išleido dvi poezijos ir penkias beletristikos knygeles vaikams. Štai keletas jų: „Žemės vieškeliais“, „Namuose ir giriose“ (abi 1930), „Nugirstos šnekos“ (1937), „Iš pasakų krašto“ (1939). Dalyvavo anti-naciniame ir antisovietiniame pasipriešinime, buvo Pietų Lietuvos partizanų štabo ryšininkas, nelegalios spaudos bendradarbis. 1956 m. gruodžio 6 d. suimtas ir atsakęs kalbėti tardytojų enkavedistų užmuštas.

Skaudžiausias likimas ištiko tris mokytojus iš 73 Telšių politinių kalinių, nukankintų 1941 metų birželio 25 dieną Rainių miškelyje besitraukiančių enkavedistų ir raudonarmiečių. K. Račkausko knygoje pateikiama kaisiadoriško Antano Čiurinsko (g. 1907 m.) biografija. 1927m. baigęs S. Daukanto mokytojų seminariją Kaune, dirbo Panevėžio ir Trakų apskričių mokyklose. 1939 m. paskiriamas Telšių pradinės mokyklos mokytoju ir vedė-

ju. 1940 m. spalio 25 d. suimtas, kalintas Telšių kalėjime ir po 7 mėnesių žuvo kankinio mirtimi.

Kiti du čia žuvę mokytojai paminėti 1942 m. „Žemaičių žemės“ laikraščio žurnalistų parengtoje knygelėje „Žemaičių kankiniai“. Skaudviliškis Pranas Daukša (g. 1914 m.), baigęs Tauragės mokytojų seminariją 1927 m. ir karo mokyklos aspirantų kursus, buvo paskirtas Janapolės pradinės mokyklos vedėju. Dalyvavo visuomeninėje veikloje, vadovavo šaulių būriui. Atėjus okupantams buvo sekamas, 1941 m. birželio 8 d. suimtas ir iš Telšių kalėjimo išvežtas nužudyti. Gargždžis Antanas Dibisteris (g. 1904 m.) iš ūkininkų 8 vaikų šeimos, baigęs Telšių mokytojų seminariją 1929 m. ir aspirantų kursus mokė Alsėdžių vaikus. Nuo 1933 m. Kartenos pradinės mokytojas, vadovavo šauliams ir jaunlietuviams. Suimtas atėjusių okupantų liepos 13 dieną, kalintas Kretingoje ir Telšių kalėjime. Vyro ir tėvo neteko žmona mokytoja ir dvi dukterys.

Prieškarinės Lietuvos mokytojai patriotai, ištverę lagerių ir tremties kančias, paaugoję savo gyvybes, prasmingai priminti tautotyrininko Kazio Račkausko knygoje, lieka sektinu pavyzdžiu mūsų dienų pedagogams. □

Kultūros kronika

Spalio 5 d. Mukačėvės pilyje Ukrainos Užkarpatės apskrityje atidaryta Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino vaikaičio Teodoro Karjotaičio istorinės atminties kambario ekspozicija. Kunigaikščio Teodoro Karjotaičio istorinės atminties kambario ekspozicijos koncepcija sukurta remiantis istorinių tyrimų medžiaga. Taip pat, vykdamas VŠĮ „Rytų Europos bendradarbiavimas“ projektą, 2018 m. spalio 4 d. Lvove, Ukrainos katalikų universitete, vyko viešoji diskusija „Bendra istorinė atmintis: Lietuvos kultūros paveldo aktualizavimas Ukrainoje“. Diskusijoje buvo pristatyti projektai, skirti LDK istorinio paveldo Ukrainoje tyrimams ir aktualizavimui.

Rugsėjo 29 d. tarptautiniame Haifos filmų festivalyje parodytas debiutinis režisierės Giedrės Beinoriūtės pilnametražis vaidybinis filmas „Kvėpavimas į marmurą“. Izraelio žiūrovai filmą pristačiusios G. Beinoriūtės klausinėjo apie filme randamas metaforas, jame vaidinusius lietuvių aktorius, apie režisierės darbą su vaikais filmavimo aikštelėje. Filme pasakojama apie šiuolaikinės šeimos dramą, kilusią nusprendus įsivaikinti problemišką berniuką Ilją. Filmą paremtas pirmuoju rašytojos Lauros Sintijos Černiauskaitės to paties pavadinimo romanu, 2009 m. pelniusiu Europos Sąjungos literatūros premiją.